

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ, КРИМІНОЛОГІЇ, КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.985

Тимченко О. В., експерт Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в Миколаївській області;
Дмитриченко І. В., доцент кафедри теорії та історії держави і права НУ кораблебудування імені Адмірала Макарова, к.ю.н., доцент

Спеціальні знання слідчого при розслідуванні злочинів, пов'язаних з забрудненням морського середовища

Висвітлено питання використання спеціальних знань слідчим при розслідуванні екологічних злочинів, пов'язаних з забрудненням морського середовища.

Ключові слова: екологічний злочин, забруднення морського середовища, спеціальні знання, слідчий.

Рассмотрен вопрос использования специальных знаний следователем при расследовании экологических преступлений, связанных с загрязнением морской среды.

Ключевые слова: экологическое преступление, загрязнение морской среды, специальные знания, следователь.

The use of special knowledge by the investigator in the investigation of environmental crimes related to pollution of the marine environment have been analyzed.

Keywords: ecological crime, pollution of the marine environment, special knowledge, the investigator.

Актуальність. Екологічна безпека держави – це передумова її всебічного розвитку та збереження природних ресурсів країни для подальших поколінь. Україна як прибережна держава має дбати за своїм морським середовищем, з метою його збереження для майбутніх поколінь. За оцінками фахівців нинішню екологічну ситуацію на території України в цілому можна охарактеризувати як вкрай напружену [1, с. 118]. Враховуючи європейський інтеграційний курс нашої держави, необхідно запроваджувати у практику світові стандарти, вимоги ЄС щодо екологічної безпеки. Першочерговими діями щодо боротьби з екологічними злочинами є встановлення ефективного механізму їх розслідування. Головною посадовою особою в процесі розслідування кожної кримінальної справи є слідчий, він здійснює керівництво слідчо-оперативною групою при проведенні огляду місця події, проводить слідчі дії, призначає експертизи тощо. Саме від професійних якостей слідчого, його спеціальних знань в галузі розслідуваної

справи залежить повне, всебічне та об'єктивне розслідування екологічного злочину.

Аналіз останніх досліджень. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів досліджували: В.Д. Арсеньєв, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, Л.Г. Бордюгов, В.І. Галаган, А.Я. Дубинський, О.О. Ейсман, В.А. Журавель, О.М. Зінін, А.В. Іщенко, Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков, В.О. Коновалова, В.П. Колмаков, О.В. Пахомов, І.Л. Петрухін, Г.К. Прокопанич, О.Р. Росинська, Ю.М. Туровець, М.Є. Шляхов, І.Я. Шумило, та інші вчені.

Розглянемо деякі погляди вчених на проблематику спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які торкаються тематики даної статті. Необхідно зазначити, що окремі дослідники згаданого питання не відносили слідчого до суб'єктів використання спеціальних знань. Зокрема, О.М. Зінін, Г.Г. Омелянюк та О.В. Пахомов, досліджуючи питання суб'єктів використання спеціальних знань обмежуються спеціалістом та експертом [2, с. 60].

Щодо визначення терміну «спеціальні знання», то оптимальним в контексті даної статті є наступне: «спеціальні знання – наявність відомостей, отриманих в результаті професійного досвіду або спеціальної підготовки, наукової і практичної діяльності, вивчення певної галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла [3, с. 39-41].

В працях деяких вчених розглянуто питання оцінки висновку експерта слідчим (судом). І.Л. Петрухін зазначає, що висновок експерта оцінюється з позиції обґрунтованості, повноти, доказовості, тобто в науково-фактичному контексті, а також з огляду на його законність, відповідність процесуальним нормам при призначенні і проведенні експертизи, тобто в юридичному відношенні [4, с. 223]. Т.В. Аверьянова вказує на те, що оцінка висновку експерта – це не що інше, як оцінка доказів, логічна операція, що має вираз в оціночних судженнях. Оціночні судження повинні спиратися на знання та практичний досвід слідчого (суду), насамперед, в галузі експертного дослідження, з тим, щоб правильно оцінити його критерії [5, с. 269].

С.П. Дідковська, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко торкаються питання призначення експертиз. Дані вчені зазначають, що слідчий при підготовці до проведення судових експертиз повинен: виокремити обставини справи, які підлягають дослідженню, визначити завдання та вид експертизи; зібрати необхідні матеріали для дослідження; вибрати експертний заклад чи експерта; процесуально оформити призначення експертизи та направити постанову експерту [6].

Аналіз праць вчених та практиків свідчить, що вони досліджували питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в загальному контексті. В даній статті розглядається питання використання спеціальних знань слідчим саме при розслідуванні злочинів, пов'язаних з забрудненням моря, що є недостатньо розробленим.

Метою статті є висвітлення питання використання спеціальних знань слідчим при розслідуванні екологічних злочинів у сфері забруднення морського середовища.

Основний матеріал. З прийняттям нового Кримінального кодексу України з'явилося поняття злочинів проти довкілля, зокрема, ст. 243 передбачає кримінальне покарання за забруднення моря [7]. Слідчий при розслідуванні даної категорії злочинів повинен володіти спеціальними знаннями, враховувати закони логіки, психології, криміналістичну тактику та методику, вміти орієнтуватися та вибрати найбільш оптимальний спосіб розслідування. Такий підхід об'єктивно відображено в підручнику під редакцією Р.С. Белкіна: «Расследование преступлений – процесс творческий, в нем нет места схематизму, непродуманным аналогиям, подражаниям, скороспелым решениям» [8, с. 690].

Під час розслідуванні кожного злочину, пов'язаного з забрудненням морського середовища, слідчому необхідно використовувати спеціальні знання у сферах: 1) екології, метрології, екологічного права та інших галузей знань (наукові знання); 2) прав та обов'язків членів екіпажу судна, порядку перевезень судном шкідливих речовин, маршрут суден, нормативно-правові документи в цій галузі тощо (юридичні знання у сфері судноплавства); 3) специфіку проведення розслідування даної категорії справ (вузькопрофільні професійні знання слідчого).

Слідчий використовує спеціальні знання як самостійно, так і з допомогою спеціалістів. Слід зазначити, що переоцінка своїх можливостей слідчим в галузі застосування спеціальних знань, може привести до істотних помилок. Тому, слідчому необхідно залучати спеціалістів. Якщо у нього є сумніви щодо їх компетенції, то краще проконсультуватись з іншим фахівцем. Крім того, слідчий повинен володіти англійською та іншими іноземними мовами, з метою вільного спілкування з іноземцями, які фігурують в розслідуваному злочині. Це передусім пов'язано з тим, що неможливо ефективно провести слідчі дії, аналізуючи інформацію лише через перекладача.

Також, заслуговує на увагу питання розмежування використання спеціальних знань слідчим та спеціалістом, у зв'язку з необхідністю підвищенням якісного показника їх співпраці. Слідчий використовує спеціальні знання на всіх етапах розслідування, а спеціаліст консулює у вузькій сфері знань, коли на це є потреба слідчого, а також здійснює експертне обслуговування слідчих дій (фіксація, виявлення слідової інформації тощо). Таким чином, спеціальні знання слідчого (на відміну від спеціаліста) торкаються всіх аспектів розслідування екологічного злочину. Специфікою розслідування злочинів у сфері забруднення моря є те, що в процесі огляду місця події та при провадженні слідчих дій необхідно залучати спеціалістів різних напрямків діяльності (проведення фотографування, вилучення слідів, відбір зразків, імітаційного моделювання тощо).

В розслідуванні екологічних злочинів пов'язаних з забрудненнями моря повинні бути задіяні ті слідчі, які спеціалізуються на розслідуванні даної категорії справ та володіють спеціальними знаннями у той мірі, що необхідно для ефективного проведення розслідування. Це передусім потрібно для: 1) адекватного сприйняття та аналізу інформації, що надходить від спеціаліста; 2) здатності організувати та координувати дії спеціалістів, направляти їх у необхідно русло; 3) виявляти недоліки в роботі спеціаліста; 4) призначати лише ті види експертиз, які доцільні та мають доказове значення [9, с. 390]; 5) компетентно проводити слідчі дії; 6) оцінювати зібрані докази згідно критеріїв достовірності, повноти та всебічності; розставляти в них пріоритети для подальшого розслідування.

Вищевикладені положення актуальні саме при розслідуванні екологічних злочинів, пов'язаних з забрудненням моря, коли слідчий, який не володіє спеціальними знаннями, вимушений тільки констатувати висновок експерта. Так, приведемо умовний приклад. Слідчий отримав висновок екологічної експертизи, в якому була допущена істотна помилка, у зв'язку з відсутністю мінімальних знань в екології він не виявив упущення експерта.

На стадії оцінки висновків експертів, якщо у слідчого з'явилися сумніви щодо їх обґрунтованості, він користується допомогою інших спеціалістів даної галузі (шляхом консулювання або призначення повторної експертизи).

З метою вдосконалення процедури призначення експертиз у кримінальних справах пов'язаних з забрудненнями морського середовища, та уникнення можливих помилок слідчих при цьому, доцільно розробити та затвердити відповідні методики (рекомендації). Такі методики повинні містити наступні положення: 1) найбільш характерні

види експертиз, які необхідно призначати в конкретних випадках скоєння злочинів даної категорії; 2) коло питань, які ставляться по кожному виду експертизи; 3) рекомендації щодо призначення комплексних та повторних експертиз; 4) перелік експертиз, які рекомендується проводити першочергово (наприклад, щодо об'єктів, які з часом втрачають свої ідентифікаційні властивості); 5) перелік об'єктів та зразків необхідних для проведення конкретного виду експертиз; 6) перелік експертних підрозділів, що проводять відповідні експертизи; 7) аналіз типових недоліків слідчих при призначенні експертиз по даній категорії злочинів. Описані вище методики повинні містити пошаговий алгоритм дій слідчого.

Стратонов В.М. зазначає, що структура пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів складається з:

- отримання інформації про подію;
- встановлення типовості розслідуваної події;
- отримання криміналістичнозначимої інформації;
- формування найбільш вірогідної інформаційної моделі розслідуваної події; - попередня систематизація інформації;
- емпіричне дослідження моделі розслідуваного злочину;
- формування достовірної інформаційної моделі розслідуваної події;
- підсумкова оцінка розслідування, прийняття слідчого рішення [10, с. 240].

Тобто, вищевикладені положення можна характеризувати як своєрідні етапи пізнавальної діяльності слідчого. З огляду на це, напрямки використання слідчим спеціальних знань під час розслідування екологічних злочинів можна поділити на наступні покрокові етапи: 1) *отримання повідомлення про злочин* (слідчий залучає необхідних учасників розслідування, організує та координує їх діяльність; складає план розслідування; формулює попередні версії скоєння злочину; приймає заходи щодо попередження подальшого забруднення); 2) *огляд місця події* (слідчий визначає територію огляду, спосіб його проведення; отримуючи інформацію від спеціалістів, слідчий ретельно її аналізує та оцінює з точки зору обґрунтованості, повноти, та приймає відповідні рішення; слідкує за тим, щоб всі важливі деталі злочину були зафіксовані, а сліди та речові докази – вилучені); 3) *призначення та проведення експертиз* (слідчий формулює правильні питання та своєчасно призначає ті експертизи, які доцільні, надсилає необхідні зразки та об'єкти; вибирає експертний заклад); 4) *проведення слідчих дій* (слідчий планує проведення слідчих дій згідно особливостей даної категорії злочинів, наприклад, проводячи слідчі дії щодо підозрюваного, необхідно володіти мінімальними знаннями у галузі судноплавства та формувати свої питання стосовно специфіки даної сфери діяльності); 5) *оцінки зібраної доказової бази* (слідчий перевіряє її за критеріями законності, обґрунтованості та достовірності, аналізує повноту зібраних доказів, виявивши недоліки усуває їх, якщо є необхідність призначає додаткові та повторні експертизи; систематизує докази та розставляє пріоритети згідно їх значимості в судовому розгляді).

Таким чином, різнопланові міжгалузеві спеціальні знання слідчого повинні використовуватися на кожному етапі розслідування.

Висновки. Слідчий при розслідуванні екологічних злочинів, пов'язаних з забрудненням морського середовища, використовує спеціальні знання самостійно з метою адекватного аналізу інформації, яка надходить від спеціалістів, при призначенні конкретних експертиз та формуванні питань до них, проведенні слідчих дій, оцінки

зібраної доказової бази щодо її законності, обґрунтованості та повноти. Спеціаліст допомагає слідчому, використовуючи більш глибокі знання у вузькій сфері діяльності. Чітка співпраця слідчого зі спеціалістами під час розслідування злочинів дозволить максимально якісно сформувати доказову базу. Слід зазначити, що лише ефективний механізм розслідування даної категорії злочинів створить передумови щодо попередження забруднення морського середовища у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Одерій О. В. Розслідування злочинів проти довкілля: способи негативного впливу на природне середовище / О. В. Одерій // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці, 2013. — вип. 660 — С. 118–122.
2. Зинин А. М. Введение в судебную экспертизу / Зинин А. М., Омелянюк Г. Г., Пахомов А. В. — М. : Издательство Московского психолого-социального института, 2002. — 240 с.
3. Арсеньев В. Д. Специальные знания и научно-технические средства в уголовном процессе (понятие и основные формы использования) / В. Д. Арсеньев // Криминалистические и процессуальные проблемы расследования: межвузовский тематический сборник. — Барнаул, 1983. — С. 38–46.
4. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство в советском уголовном процессе / И. Л. Петрухин. — М. : Юрид. Лит., 1964. — 274 с.
5. Прокопанич Г. К. Использование специальных знаний в уголовном, гражданском и хозяйственном процессе Украины / Г. К. Прокопанич // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. — 2013. — Т. 26 (6). № 1. — С. 266–271.
6. Туровець Ю. М. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля [Електронний ресурс] / Ю. М. Туровець // Форум права. — 2011. — № 3. — с. 808–812. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11tjmzpd.pdf>.
7. Кримінальний кодекс України та Кримінально-процесуальний кодекс України / — Київ : Юрінком Інтер, 2012. — 603 с
8. Криминалистика : учеб. для вузов [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская С. Р.] ; под. ред. Р. С. Белкина. — М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. — 990 с.
9. Тимченко О. В. Удосконалення процедури збору доказової бази розслідування екологічних злочинів у сфері забруднення морського середовища / О. В. Тимченко, І. В. Дмитриченко // Науково-аналітичний журнал «Митна справа». — Львів, 2014. — №6 (96), ч. 2, к. 2. — с. 385-391.
10. Стратонов В. М. Поняття та зміст пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів в контексті епістемологічних знань / В. М. Стратонов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. — 2008. — Т. 21 (60), № 2— С. 235–240.

